

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.125>

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ПРОФІЛЮВАННЯ ЯК МЕТОДИКА ЗАПОБІГАННЯ САМОВІЛЬНОМУ ЗАЛИШЕННЮ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ ТА МІСЦЯ СЛУЖБИ

Лазаренко А.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права,
Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарної академії України;
провідний фахівець з організації наукової роботи
Чернігівського НДЕКЦ МВС України
ORCID: 0000-0003-3808-6711

Максименко М.І.,

директор
Чернігівського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

Лазаренко А.М., Максименко М.І. Кримінологічне профілювання як методика запобігання самовільному залишенню військової частини та місця служби.

У статті проаналізовано кримінологічне профілювання (профайлінг). З'ясовано, що кримінологічний профайлінг — це комплексна методика аналізу не тільки особливостей особистості злочинця, але й злочинної діяльності індивіда, поведінкових патернів та соціально-психологічних факторів, які можуть впливати на рішення вчиняти злочин. Визначено, що застосування кримінологічного профілювання у військових структурах обумовлено жорсткою дисципліною, особливостями військової служби та організаційними аспектами.

Зазначено, що успішне проведення кримінологічного профілювання можливе завдяки комплексному аналізу причин і умов військової злочинності. Виявлено, що значний вплив на формування злочинної поведінки серед військовослужбовців мають не лише умови проходження служби, а й воєнний стан, який спричиняє підвищене психологічне навантаження.

Звернено увагу на необхідність урахування специфічних факторів при здійсненні кримінологічного профілювання самовільного залишення військової частини та місця служби (далі – СЗЧ). 1. Об'єкт профілювання, який обумовлюється характером військової служби та особливостями дисципліни і підпорядкування. 2. Психологічні аспекти, до яких відносять постійний психологічний тиск, стресові ситуації, відчуття небезпеки тощо. 3. Соціальні й міжособистісні фактори, зокрема досліджуються міжособистісні стосунки у військових підрозділах, вплив соціального оточення, конфлікти з товаришами по службі або командирами. 4. Індивідуальні та демографічні характеристики особи. Враховуються соціально-демографічні показники військовослужбовців. 5. Профілювання на основі аналізу попередніх правопорушень та поведінкових індикаторів. Вивчаються наявні випадки дисциплінарних порушень, інші форми ухилення від військових обов'язків. Оцінюються поведінкові індикатори, які можуть свідчити про потенційну загрозу повторного вчинення СЗЧ.

Обґрунтовано, що застосування профайлінгу у військових структурах уможливить здійснення більш ефективного запобігання самовільного залишення військової частини шляхом своєчасного виявлення потенційних правопорушників і впровадження превентивних заходів.

Ключові слова: профілювання, самовільне залишення військової частини, військова злочинність, запобігання злочинності, особа злочинця.

Lazarenko A.M., Maksymenko M.I. Criminological profiling as a methodology for preventing unauthorized abandonment of military units and service locations.

This article analyzes criminological profiling. It establishes that criminological profiling is a comprehensive methodology that analyzes not only the personality characteristics of offenders but also criminal activity patterns, behavioral patterns, and socio-psychological factors that may influence decisions to commit crimes. The application of criminological profiling in military structures is determined by strict discipline, the specifics of military service, and organizational aspects.

The article notes that successful criminological profiling is possible through comprehensive analysis of the causes and conditions of military criminality. It reveals that significant influences on criminal behavior formation among military personnel include not only service conditions but also martial law, which causes increased psychological pressure.

Attention is drawn to the necessity of considering specific factors when implementing criminological profiling for unauthorized abandonment of military units and service locations: 1. The profiling object, determined by the nature of military service and the specifics of discipline and subordination. 2. Psychological aspects, including constant psychological pressure, stressful situations, sense of danger, etc. 3. Social and interpersonal factors, examining interpersonal relationships in military units, social environment influence, conflicts with fellow servicemembers or commanders. 4. Individual and demographic characteristics. Socio-demographic indicators of military personnel are considered. 5. Profiling based on analysis of previous offenses and behavioral indicators. Existing disciplinary violations and other forms of evasion of military duties are studied. Behavioral indicators that may signal potential risk of repeated unauthorized abandonment are evaluated.

The article substantiates that applying profiling in military structures will enable more effective prevention of unauthorized abandonment of military units through timely identification of potential offenders and implementation of preventive measures.

Key words: profiling, unauthorized abandonment of military units, military criminality, crime prevention, offender personality.

Постановка проблеми. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканості покладаються на Збройні сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України здійснюється відповідними військовими формуваннями та правоохоронними органами держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законами.

Порушення дисципліни серед військовослужбовців, зокрема самовільне залишення військових частини та місця служби, є серйозною проблемою для збереження боєздатності Збройних сил України. В умовах воєнного стану це питання набуває особливої важливості. Крім того, кримінологічний аналіз розвитку злочинності показує, що однією з найгостріших проблем дотепер залишається стан криміногенної ситуації у Збройних силах України. Більше того, від належного виконання військовими формуваннями покладених на них державою й суспільством обов'язків залежить забезпечення національної безпеки нашої країни, її територіальної цілісності.

Вчинення військовослужбовцями військових кримінальних правопорушень впливає на авторитет державної влади, поширює в суспільстві страх перед зовнішніми та внутрішніми загрозами, аномію, аморальність й неповагу до військовослужбовців та знижує престижність військової служби. Проблема зміцнення законності серед військовослужбовців потребує розроблення та вирішення не лише першочергових, а й перспективних завдань щодо протидії кримінальним правопорушенням у цій сфері [1, с. 132-133].

Статистичні дані, на жаль, вказують на суттєве підвищення випадків СЗЧ. Згідно з даними, опублікованими на сайті Генеральної прокуратури України, кількість облікованих кримінальних правопорушень за 2024 рік становить 66240, за 2023 рік – 16515, за 2022 рік – 6183 [2], і це тільки офіційна статистика. Очевидно, випадки СЗЧ щороку зростають у геометричній прогресії.

Проблема СЗЧ набула особливої актуальності: це пояснюється високими вимогами до особового складу під час збройної агресії РФ, а також можливими соціально-психологічними та економічними факторами, що сприяють таким кримінальним правопорушенням. У зв'язку з цим набуває актуальності пошук ефективних методів і методик виявлення рис особистості, поведінкових тенденцій військовослужбовців на основі характеристик кримінального правопорушення з метою запобігання військовій злочинності. Серед таких методів слід виділити кримінологічне профілювання (далі профайлінг) як один із сучасних напрямів запобігання злочинності.

Метою дослідження є обґрунтування необхідності застосування кримінологічного профілювання щодо запобігання незаконному залишенню військової частини та місця служби військовослужбовцями.

Стан опрацювання проблематики. Розгляду поняття та сутності кримінологічного профайлінгу присвячені праці таких зарубіжних вчених: Б. Тьорві, Б. Берга, В. Геберта, Е. Хікі, П. Екмана, Р. Холмса та інших. В українському доробку немає комплексних досліджень кримінологічного профайлінгу, однак окремі питання кримінологічного профілювання були викладені в працях О. Бандурка, Ю. Белоусова, І. Даньшина, А. Зелінського, О. Подільчака, В. Телійчука, О. Дручека, М. Дідковської-Бідюк, В. Цветкова, В. Корольова, О. Цільмака, Ю. Дмитрика та багатьох інших психологів, кримінологів, соціологів і криміналістів.

Виклад основного матеріалу. У загальному розумінні профайлінг – це сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки особи на основі аналізу найбільш інформативних приватних ознак, характеристик зовнішності, вербальної і невербальної поведінки [3, с. 187].

В юриспруденції термін «профайлінг» найчастіше вживається в кримінологічному розумінні як створення пошукового психологічного портрету невідомої особи на основі слідів, залишених на місці злочину. Сутність профайлінгу полягає у використанні інформації про індивіда (поведінкового профайлінгу) чи факторів, які є об'єктивними та статистично обґрунтованими як суттєві індикатори злочинної діяльності індивіда (кримінального профайлінгу) [4, с. 133–135].

У кримінології профайлінг – це інтегральна методика запобігання злочинам через виокремлення характерних рис осіб, які вчинили злочин або готуються його вчинити, на основі психологічних, кримінологічних, криміналістичних і соціологічних знань [5, с. 154].

Окремі науковці кримінологічний профайлінг відносять до методів проведення кримінологічної експертизи, який націлений, як правило, на виявлення особистісних особливостей злочинців, їх мотивів, якими вони керувались під час вчинення злочину.

Таким чином, кримінологічний профайлінг — це комплексна методика аналізу не тільки особливостей особистості злочинця, але й злочинної діяльності індивіда, поведінкових патернів та соціально-психологічних факторів, які можуть впливати на рішення вчиняти злочин.

Ефективність профайлінгу у сфері протидії злочинності передбачає використання комплексних кримінологічних знань щодо характеристик конкретного суб'єкта: інформації про найбільш поширені злочини; знання «типових» рис особи, яка може вчинити протиправне діяння (мотивів злочину, соціально-демографічних характеристик злочинця, ціннісні та моральні характеристики особи) [5, с. 156].

Застосування кримінологічного профілювання у військових структурах має свої специфічні особливості, пов'язані з характером військової служби, дисципліною, а також із певними психологічними, соціальними та організаційними аспектами. Вважаємо, що успішне проведення кримінологічного профілювання можливе завдяки комплексному аналізу причин і умов військової злочинності.

До детермінант військової злочинності, зокрема й самовільного залишення військової частини та місця служби, більшість науковців відносять такі:

1. Психологічні труднощі, спричинені тривалим перебуванням в одностатевому колективі.
2. Ефекти виснажливих фізичних навантажень, що можуть впливати на психічний стан військовослужбовців [6, с. 158].
3. Емоційне навантаження. Війна створює великий стрес та емоційне навантаження для військовослужбовців. Підвищений рівень стресу може вплинути на морально-психологічний стан особового складу, збільшуючи ризик порушення військової дисципліни та вчинення злочинів.
4. Високий ризик. У воєнних умовах військовослужбовці знаходяться під постійним ризиком для свого життя та здоров'я. Цей постійний стан небезпеки може призвести до стресу, тривожності та перевантаження, що впливає на їхнє рішення та поведінку.
5. У воєнних конфліктах може бути великий тиск на військовослужбовців, включаючи тиск з боку командування або колег.
6. Воєнний стан може призвести до обмеження доступу до звичайних послуг соціальної інфраструктури і розваг, що може вплинути на психологічний стан військовослужбовців та збільшити ризик порушення військової дисципліни.
7. Після повернення із зони бойових дій військовослужбовцям важко адаптуватися до цивільного життя, що призводить до психологічних та соціальних проблем, які впливають на їхню поведінку [7, с. 112].
8. Наслідки сімейного виховання у молодих військовослужбовців, що можуть спричинити психічні відхилення.
9. Невдоволення професійною реалізацією як військової особистості.
10. Проблеми з законом, які можуть виникнути через порушення закону і впливати на поведінку військовослужбовця.
11. Недостатній рівень культури серед військовослужбовців.
12. Свідоме замовчування фактів нестатутних стосунків з метою збереження військового звання та подальшого професійного росту.

Як бачимо, причини та умови обумовлюються не тільки характером проходження військової служби, але й воєнним станом, що вказує на високий психологічний вплив на особу військового злочинця. Також на індивідуальному рівні існують інші фактори, які можуть призводити до злочинної поведінки серед військовослужбовців, такі як: фінансові труднощі, що можуть створювати стрес та незадоволення; вживання алкоголю та наркотичних речовин, що може поглиблювати

проблеми; ігнорування правових норм і норм поведінки; недостатня кількість кваліфікованих військових психологів для надання необхідної психологічної підтримки [6, с. 158].

Отже, здійснення кримінологічного профілювання відносно військових злочинців, на нашу думку, слід проводити з урахуванням таких факторів: об'єкт профілювання; урахування психологічних, соціальних аспектів профілювання, індивідуальних та демографічних характеристик особи; проведення кримінологічного профілювання на основі попередніх правопорушень; урахування поведінкових індикаторів. Розглянемо більш детально ці фактори.

1. До об'єктів профілювання слід віднести специфіку військової служби та особливості дисципліни й підпорядкування.

Військова служба характеризується особливим специфічним призначенням, принципами функціонування, характером вимог до кандидатів для вступу на військову службу, правовим регулюванням військово-службових відносин, встановленими для військовослужбовців повноваженнями й обов'язками, відповідальністю, визначенням обмежень і заборон [8, с. 9]. Крім цього, військова служба має свої жорсткі правила та вимоги, що впливають на поведінку особового складу. Тому профілювання повинно враховувати не лише загальні кримінологічні ознаки, а й специфіку виконання службових обов'язків, стосунків між військовослужбовцями та командуванням.

Висока дисципліна й підпорядкування. Військовослужбовці часто піддаються значним стресам через дисциплінарні вимоги, що може бути важливим фактором при створенні профілю особи, схильної до порушень. Тому особливу увагу слід приділяти характеру особистісних реакцій на стрес, конфлікти з керівництвом і колегами.

2. Психологічні аспекти профілювання. Психологічний аналіз поведінки застосовується для кращого розуміння злочинців. Візуальне спостереження та співбесіда є одними з основних методів кримінологічного профілювання, вони спрямовані на виявлення неконгруентності (неузгодженості) вербальної, кінестетичної, соматичної інформації [5, с. 154]. Такий метод ґрунтується на положенні, що будь-які переживання людини (психоемоційні реакції) так чи інакше проявляються в її зовнішньому вигляді, міміці, жестах, реакціях зіниць, залоз внутрішньої (гіпофіз та ін.) та зовнішньої секреції (потовиділення та ін.), позах, інтонаціях голосу тощо [9, с. 111].

Під час створення кримінологічного профілю в умовах військової служби важливо використовувати не тільки візуальне спостереження, співбесіду, а й інші психологічні методики, наприклад, тести на стресостійкість, лояльність, мотивацію та схильність до агресії чи дисциплінарних порушень. Це уможливує виявлення потенційно небезпечних осіб до того, як вони вчинять військовий злочин.

Аналіз поведінки в екстремальних умовах. Військовослужбовці піддаються постійному психоемоційному навантаженню, що виникає в умовах війни, постійної загрози, стресу через виконання небезпечних завдань, а також тиску з боку командування та колег. Такі фактори можуть негативно вплинути на психіку людини та спричинити низку поведінкових реакцій. Наприклад, стрес та дистрес, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), бойовий стрес, бойова психічна травма [10, с. 311]. В умовах постійного стресу військовослужбовці можуть виявляти агресію, депресію, апатію або, навпаки, імпульсивну поведінку. Кримінологічне профілювання в таких випадках повинно включати вивчення психологічного стану військовослужбовця до і після екстремальних ситуацій, а також урахування факторів стресу, які можуть бути передумовою до порушень дисципліни. Важливим є виявлення типових психологічних реакцій і схильностей, що можуть вказувати на потенційні ризики.

3. Соціальні і міжособистісні фактори. Проведений аналіз причин та умов військової злочинності зумовлює необхідність у процесі кримінологічного профілювання враховувати колективні відносини та вплив середовища під час проходження військової служби. Військовий колектив має специфічну структуру взаємостосунків. Проблеми з колегами, соціальна ізоляція, конфлікти в підрозділі можуть стати тими чинниками, які призводять до бажання залишити частину. Профілювання має враховувати ці соціальні чинники, щоб передбачити можливі конфлікти та уникнути їх у майбутньому.

Взаємодія з командуванням і колегами може мати значний вплив. Постійні конфлікти з командирами або іншими військовослужбовцями можуть сприяти розвитку негативного ставлення до служби, що підвищує ризик СЗЧ. Авторитарний стиль керівництва, часті стягнення або несправедливі накази останнім часом все частіше стають причинами самовільного залишення частини та місця служби. Профілювання допомагає передбачити, в яких ситуаціях такі конфлікти можуть виникнути.

До міжособистісних факторів слід віднести проблеми вдома, такі як сімейні труднощі або фінансові проблеми, що можуть відволікати військовослужбовця від виконання обов'язків і сприяти його прагненню втекти або залишити частину. Недостатня підтримка з боку родини, друзів чи навіть колег по службі може сприяти відчуттю ізоляції і, як результат, бажанню втекти.

4. Індивідуальні та демографічні характеристики включають соціально-демографічні ознаки особи злочинця. Наприклад, військовослужбовці молодшого віку (особливо новобранці), які мають мало досвіду та не сформували чіткої мотивації, можуть бути більш схильними до втечі. Освітній рівень може впливати на усвідомлення важливості виконання обов'язків. Військовослужбовці з низьким рівнем освіти можуть не бачити довгострокових переваг служби в армії, що збільшує їхню схильність до самовільного залишення. Молоді солдати, які не мають досвіду у військовій службі, можуть мати менше бажання долати труднощі та більше прагнути уникнути служби через відсутність адаптації.

5. Профілювання на основі попередніх порушень та врахування поведінкових індикаторів. Особливим видом профайлінгу є поведінковий профайлінг, сутність якого полягає в аналізі криміногенної поведінки особи, схильності до вчинення правопорушень [4, С. 133]

Важливим є проведення аналізу поведінки особи до проходження військової служби. Кримінологічне профілювання включає вивчення біографії особи, враховуючи її попередні правопорушення або схильність до дисциплінарних порушень. Необхідним є аналіз поведінки особи під час проходження служби та врахування її поведінкових індикаторів.

Крім зазначених факторів слід також врахувати те, що сучасні технології дозволяють збирати великий обсяг даних про військовослужбовців, що може бути використано для створення кримінологічних профілів. Включення таких елементів, як службова історія, стосунки з іншими військовими, психоемоційний стан, дає змогу більш точно передбачити можливість самовільного залишення частини.

Важливим аспектом також повинні бути етичні та правові питання використання кримінологічного профілювання у військових структурах. Усі дані повинні бути захищені конфіденційністю, а профілювання має проводитися з урахуванням прав військовослужбовців. Методика здійснення профілювання не повинна порушувати їхні основні права або стати інструментом дискримінації.

Висновки. Здійснення кримінологічного профілювання відносно військових злочинців слід проводити з урахуванням таких факторів: 1) об'єкт профілювання; 2) психологічні аспекти; 3) соціальні і міжособистісні фактори; 4) індивідуальні та демографічні характеристики особи; 5) попередні порушення та врахування поведінкових індикаторів.

Кримінологічне профілювання у військових структурах допомагає виявляти осіб, схильних до самовільного залишення військової частини та місця служби, завдяки комплексному аналізу їх психологічного стану, соціальних факторів, поведінки та організаційних умов. Це сприятиме розробленню більш ефективних превентивних заходів та зниженню рівня порушень дисципліни в армії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Казначеева Д.В. Військова злочинність: аналіз та прогнозування. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 132–140.
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування <https://gr.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
3. Телейчук В.Г., Зінченко С.С. Щодо застосування профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності підрозділами кримінальної поліції України. *Юридичний бюлетень*. Випуск 12. 2020, с. 184–193.
4. Дручек О.В. Профайлінг як метод забезпечення державної безпеки і громадського порядку: проблеми застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 1, том 2. 2018. С. 132–136.
5. Подільчак О.М. Кримінологічний профайлінг-реалізація вчення про особу злочинця. *Право і суспільство*. № 4. Частина 2. 2017. С. 154–157.
6. Дмитренко Н.А., Шкута О.О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. Херсон: Гельветика, 2022. 186 с.
7. Орлов Ю.В. Тенденції у змінах криміногенної обстановки в Україні в умовах війни: від ординарної злочинності до кримінального радикалізму. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 28 (1), 2023. С. 108–123.
8. Корж І.Ф. Військова служба в Україні: вступ, просування, припинення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2004. 20 с.
9. Калюга К.В. Профайлінг – як сучасний засіб встановлення особи злочинця // *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 69. С. 110–115.
10. Еверт О.В. Специфіка негативних психічних станів військовослужбовців, що виникають під впливом екстремальних умов службової діяльності. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Том. VI. Психологія обдарованості. Вип. 14. 2018, с. 308–314.